

műhely

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

ŐSÖK CSARNOKA

4. RÉSZ

„Ott az a vén, vidéki gyógytár”

Kosztolányi Dezső anyai ági fölmenői a Brenner-család tagjai voltak. A szorgalmas és munkabíró gyógyszerész-família német ősökkel büszkélkedhetett. „Valami homályos legenda arról szólt, hogy talán Frankfurtból kerültek Temesvárra”,²⁵² onnan pedig a Vajdaságba. Őseik egyszerű emberek lehettek, jobbágy is akadt köztük. Ahogyan erről később Kosztolányi Dezső nagybátyja, Brenner József ügyvéd ír visszaemlékezéseiben: „Ameddig vissza tudtunk emlékezni őseinkre, nem volt közöttük más, mint a néphez, talán jobbágyokhoz is tartozó egyszerű polgár, aki vagy a földet túrta, vagy másként kereste megélhetésének e módját eszével vagy kezével”,²⁵³

Kosztolányi Dezső édesanyja – keresztnévén Eulália – apja, idősebb Brenner József árva gyerekként nőtt föl. Anyja – Vornwald Elisabeth²⁵⁴ – belehalt a szülésbe. Az anyai nagyapa Temesváron született, 1826. október 3-án. Az ő édesapja, Kosztolányi Dezső dédapja – kit szintén Brenner Józsefnek hívtak – Németországban élt egy ideig, ahol vándorló tímárlegény volt.²⁵⁵

Özvegyként újra megnősült, így fia mostohaanyát kapott. A gyerek azonban „nem szenvedhette, [s a mostohaanya] hamarosan el is marta otthonról a kisfiút, [és] anyai nagynénje, Vornwald Terézia nevelte, taníttatta”.²⁵⁶ Teréziáról tudjuk, hogy apjától 500 gulden vagyont örökölt – akárcsak testvére, Elisabeth –, valamint azt, hogy „nem ment férjhez és 76 éves korában bekövetkezett haláláig sógorának a családjával élt együtt”.²⁵⁷ Más forrás még azt is elárulja, hogy egy Vornwald Ignác nevű pap-rokon is nevelte az idősebb Brennert, aki Temesvár közelében, Malinecfalván volt plébános, és 1831-ben kolerában halt meg.²⁵⁸

A mostoha-motívum később ismétlődik majd a családban, hiszen az unoka – Kosztolányi Dezső unokatestvére –, a legifjabb Brenner József (írói nevén Csáth Géza) szintén korán elveszítette édesanyját, s őt is mostoha nevelte. Kosztolányi a történetről regényt kezdett írni, amelyet azonban nem fejezett be.²⁵⁹ Az édesanya elvesztésének kétszeres előfordulása a Brenner-ágon belül a pszichoanalitikus iskola értelmezői számára különös jelentőséggel bírt. Tudjuk, hogy Csáth Géza 1919-ben öngyilkos lett, miután feleségét, Jónás Olgát megölte. Morfinizmusa hatalmasodott el rajta. A lélektan egyik ága pedig éppen az anya–gyerek kapcsolatok sérüléseiben találja meg a későbbi függőségek – így a gyógyszer- és kábítószer-

függőség – okát: „A kábítószer hatása és használata nem véletlenül vonható párhuzamba a legkorábbi anya–gyerek kapcsolattal és annak zavaraiival. [...] Amennyiben a kapcsolat traumatizálódik, és bekövetkezik az »őstörés« [...] az én struktúrája hiányos, töredezett, széteső lesz. [...] A fragmentálódó szelf kénytelen kompenzációs, védelmi »berendezéseket« kialakítani, patológias megoldásokat eszközölni. Ilyen álmegoldás, kóros önszabályozási kísérlet a kábítószer-használat, ami az öngyógyítási vágy kifejeződése.”²⁶⁰

A családi emlékezet szerint Herczeg Ferenc nagyanyja faragott a fiúból patikust.²⁶¹ Egy napon a verseci patikusné, özvegy Herzogné Temesvárra ment, hogy gyakornokot keressen. A városi gimnáziumban az ifjabb Brenner-fiút – azaz a legidősebb Brenner Józsefet – ajánlották neki. Az asszony föl is kereste az akkor még fiatalembert, s rábeszélte, hogy menjen vele. „Aber Pepi, machens [machen Sie] keine Geschichten [...] Sie müssen mitkommen”²⁶² – mondta, mikor a fiú szabadkozott, hogy nevelőanyjára kell vigyáznia, nem pedig a patikusmesterséget kitanulnia. Ám akad olyan feltételezés is, miszerint a gyógyszerészet hagyománya még korábbra vezethető vissza a családban.²⁶³ A verseci tanulóéveket követően, pár esztendővel később már Szabadkán nyitja meg saját gyógytárát – ez lett a harmadik engedélyezett patika a városban – a Brenner-nagyapa. A család ezen ágával kapcsolatban az emlékiratokat író Brenner József ügyvéd – előbbinek fia – megjegyzi: „Magyarul nemigen tudtak. Apám kisgyerek korában jól tudott magyarul, de később elfelejtette nagyrészt s csak fiatalember korában tanult meg újra magyarul. A temesvári gimnáziumban csak latinul és németül tanultak és beszéltek akkor.”²⁶⁴ A patikus nagyapa unokája születését éppen csak megérte, hisz „gyöngé testű” ember volt.²⁶⁵ Kosztolányiné könyvének hetilapbeli közléséből az is kiderül, hogy „régóta betegeskedett. A gyomrával szenvedett sokat. Sohasem panaszkodott. Morfiummal élt.”²⁶⁶ Ügyvéd fia így emlékezik vissza rá: „Apám sok szép dolgot csináltatott. Általában szerette a szépet. Nem volt még a városban senkinek fürdőszobája, de ő már a 60-as években szerzett be egy zuhany-fürdőt, mely eleinte a padlás-fölgjárásban nyert elhelyezést; oda jártunk fürdeni; persze csak nyáron.”²⁶⁷ Kosztolányi Dezső mindössze két esztendő volt, amikor nagyapja meghalt, 1887. február 11-én. *Kenyer és bor* című kötetében egy verset még az ő emlékének szentelt, *Anyai nagyapám arcképe* címmel.²⁶⁸ A költeményt később *A szegény kisgyermek panaszainak* hatodik kiadásába is beválogatja, valamint az ötvenedik születésnapja alkalmából napvilágot látott, összegyűjtött költeményeket tartalmazó könyvben szintén közli.²⁶⁹

A Brenner-nagyapa szerencsés házasságának köszönhetően a gyógyszerész mesterség majdnem az egész család megélhetési forrása lett, hiszen 1855. október 3-án azt a Hofbauer Auréliát vette el feleségül, akinek apja – Hofbauer István – szintén patikus volt. Szabadka egyik legnépszerűbb gyógytára volt az öreg Hofbaueré, így a Brenner-féle tulajdonnal egyesülve valóban tekintélyes vállalkozást vihetek a városban. Aurélia – Kosztolányi Dezső anyai nagyanyja – azonban nemcsak gyógyszerész elődökkel, hanem egy francia származású édesanyjával is büszkélkedhetett. Cléry Magdolna 1815. november 6-án született, s 1907. november 26-án halt meg, Hódságon.²⁷⁰ Eredetileg a Cléry-ág birtokában volt a Hofbauer-patika is, majd később szállt az apai ágra. Magdolna férje Hofbauer Ignác volt, akinek

élettörténetéről nem találtunk adatokat,²⁷¹ édesapját pedig Cléry Imrének hívták, aki családjával föltehetően még a francia forradalom idején menekült Szabadkára. „Abból a Cléry famíliából származtak, amelynek egyik tagja XVI. Lajos király ama komornyikja volt, aki őt lefejeztetése reggelén, 1793. január 21-én fölöltöztette, mielőtt elvitték a vesztőhelyre. Cléry Imre tehát minden bizonnyal még Franciaországban született 1784-ben.²⁷² [...] Kosztolányi is büszkén emlegette szépanyja, Madeleine Cléry francia származását.”²⁷³ *Mostoha* című, töredékben maradt regényének első, naplófüzetbe írt vázlataiban is szerepel a név.²⁷⁴ A kritikai kiadás első levelezéskötetének egyik sajtó alá rendezője, Sárközi Éva azonban kiderítette, hogy a komornyik nem volt rokona a szabadkaiaknak. Ahogyan írja: „Madeleine Cléry nem leányanyaként szülte meg gyermekét 1784-ben, azaz asszonyneve volt Cléry. A hű komornyik keresztnévét ugyan sem a családi legendárium, sem Dér Zoltán közleményei nem említik, azonban számos történeti munka megőrökíti alakját. Jean-Baptiste Cléry-nek hívták, de egészen bizonyosan nem volt őse a szabadkai Hofbauereknek. [...] 1759. május 11-én született, Vaucresson-ban, Jean-Baptiste Cant Hanet néven. Nagyapjuk Jean Hanet egy Cléry nevű kis birtokot vásárolt meg Normandiában, e birtok után vették fel leszármazottai a Cléry nevet. [...] A családtagjai nevét is feljegyzik a krónikák.”²⁷⁵ Mindezt alátámasztja az is, hogy Brenner József ügyvéd az emlékirataiban csak feltételes módban beszél a lehetséges rokonságról: „Lehet, hogy Kléry gyógyszerész, öreganyám apja francia eredetű s abból a Cléry családból való, melynek egyik tagja XVI. Lajos francia király ama komornyikja volt, aki őt lefejeztetése reggelén fölöltöztette mielőtt elvitték a vesztőhelyre. (Lamartine: Histoire des Girondins.)”²⁷⁶

Imréről – Magdolna apjáról – azonban tudjuk, hogy „egy eszéki bőrgyáros lányát, Stäger Alojziát vette feleségül”.²⁷⁷ Hofbauer Ignác – Magdolna későbbi férje – segédként dolgozott a Cléry-patikában, s mivel Imre a lányára hagyta a tulajdonát, így került az idővel Hofbauer-kézre. Az ő elsőszülött gyermekük volt a szeszélyes Aurélia (a keresztségben: Aranka – Eulália – Amália),²⁷⁸ aki az egész Kosztolányi-és Brenner-család hőskorának egyik jellegzetes alakja volt. „A fényképek tanúsága szerint egészséges, magas termetű, szép nő lehetett. Ő maga szoptatta mind a hat gyermekét, akik közül az első huszonegy éves korában szülte meg.”²⁷⁹ A „Grósz” – ahogyan unokái nevezték – „zömök, vérmes, szeleburdi asszony volt”, aki „mindig túlzott, mindig lelkesedett, mindig rajongott. Mohón evett és kiabált.”²⁸⁰ Ugyanakkor egyik fia, Brenner József ügyvéd azt is megjegyzi visszaemlékezéseiben, hogy „édes anyám többször megvert. Hirtelen haragú volt mindig; nem nézte, hogy mivel üt, és hova üt”.²⁸¹ A szigorúbb, inkább befelé forduló székely Kádár Rozáliához képest Aurélia élénk és beszédes nő volt. Ahogyan Kosztolányi Dezső vall erről a két személyiségtípusról: „Az ő vérük lüktet ereimben, össz[el]vegyülve, de még mindig harcolva. Úgy érzem, mind a kettő támogat mesterségemben. Apai öreganyám vére talán ahhoz segít, hogy megfigyeljek és kigondoljak valamit, anyai öreganyám vére pedig ahhoz, hogy ezt kiszínezzem, végtelenbe feszítsem és túlozzam.”²⁸² Kosztolányiné életrajzi könyvében leírja azt a családi anekdotát is, amelyik elmeséli, hogy a két nagymama egymással szemközt ette a dinnyét, s míg a „Grósz” lelkesedett a gyümölcsért, addig Rozália csak annyit tudott mondani, hogy az bizony „tök”.²⁸³ Az 1835. február 11-én született Aurélia bohém, örömteli

nő volt, nyitott az emberekre, sőt nyitott ajtóknál is aludt, hisz „nem félt senkitől és semmitől”.²⁸⁴ Kosztolányi róla rajzolt portréja alapján mondhatjuk, hogy kicsit rendetlen volt, kicsit szertelen, és nagyon sok macskát tartott. Nevenapján mindig nagy ünnepet ültek. Ahogyan Kosztolányi visszaemlékezik ezekre az alkalmakra: „Nekünk külön szobában, a macskaasztalnál terítettek. [...] Nem tudtam, hogy hány nap mult el, hogy ebédelünk-e vagy vacsorázunk? A muri szakadatlanul folyt, a cigánybanda húzta és megitta a savanyú csigert, a kénes lőrét, melyet ő pancsolt össze a pincéjében s a városi hajduk meg a cselédek folyton hordogatták a friss fánkot, a friss töpörtőspogácsát.”²⁸⁵ A házában lévő bolthelyiségeket koporsósoknak adta bérbe, s az így kapott pénzből rendezték a mulatságot. Idővel azonban a jókedélyű nagyanyt is utolérte a végzete: rövidlátó volt, és az évek múlásával megvakult mindkét szemére. Fogyatékoságát el akarta hallgatni, még a család előtt is. „Orvosokat nem engedett magához közel. [...] Szégyelte hibáját? Nem. Egyszerűen nem akarta tudomásul venni. Így nem is létezett a számára. [...] Ezzel a két igével: *nézni* és *látni* tüntetőleg élt. Magányos kirándulásaiból kisebb-nagyobb sérülésekkel tért haza, karcolásokkal az orrán vagy arcán” – írja róla Kosztolányi Dezső.²⁸⁶ Id. Kosztolányi Árpádné leveléből az is kiderül, milyen orvosi problémák álltak még a háttérben: „A groszi is végkép nem lát semmit, a lábai olyanok mint a mozsár egész nap ül nem bir menni, holnap meglátogatom, a doktor csak anyit mondott mikor kérdeztem, hogy hogy van a groszi »Minden ora neki áldás az Istentől« vese baja van.”²⁸⁷

„Az öregasszony »egyiptomi gráciája«, erőteljes, meglepő, formás kiszólásai és emberszólásai, nyíltan és színesen megmutató erőszakossága és önzése tetszett a fiúnak, annál is inkább, mert ezt az önzést teljes mértékben alkalmazta legöregebb unokája érdekében is. A lieber Dide (mindíg ezzel a jelzővel emlegette a nevét) mindenek felett fontos volt. A legfontosabb és az egyedülvaló” – olvasható Kosztolányi Dezsőné könyvében.²⁸⁸ A családi emlékezetben fennmaradt az anyai nagyanya következő megállapítása is, unokájával kapcsolatban: „Azt szeretem a Diduskában, hogy olyan nagy benne az ipar. Nagyon nagy ipar van a Diduskában”.²⁸⁹ Hofbauer Aurélia sokáig élt: 81 éves korában, 1916. március 25-én hunyt el. Hat gyermeke közül kettő élettörténetét emeljük ki a továbbiakban: Brenner Józsefét, aki a családi hagyománnyal ellentétben nem patikus, hanem ügyvéd lett, s akinek fia a tragikus sorsú orvos-író, Csáth Géza volt; valamint Brenner Euláliát, Kosztolányi Dezső édesanyját. Előtte azonban még egy fontosabb szereplőt kiemelünk a családi krónikákból, Hofbauer Babilászt.

„Babilász bácsi” az ügyvéd Brenner Józsefnek és Brenner Euláliának volt közös nagybátyja. A rokonsági fokot az ügyvéd emlékiratai alapján rekonstruálhatjuk: „Anyámnak hat fiútestvére volt. Többnyire nagy kort értek el. Kisebb műveltségűek voltak. Három volt közöttük patikáros: Adolf, elzülött, ennek egyik fia marosvásárhelyi polgármester lett. Tehetséges fiú volt. Él-e még, nem tudom. Egy másik patikáros Vilmos volt, kit Babilásznak hívtak. Hóbortos, bolondos ember volt. Van egy fia, Bandi szintén patikus. Kis Zomborban van. A harmadik Hofbauer [!] fiú Simon volt, szintén patikus Boszniában, legénykorban megnősült s meghalt. Megitta a patikája összes tineturáit és spirituszait. Deliriummal végezte.”²⁹⁰ Lányi Viktor egy, a *Pesti Hírlap*ban közölt visszaemlékezésében szintén említi Babilász nevét:

„A »patikának üvegajtájában« búsuló gyógyszerészsegédet, az anyai ágról rokon Decsy patikusnemzetség egyik fiatal tagját is ismertem, meg Babilászt, a pántlikákkal, pacsuli illattal cifrálkodó félkegyelmű atyafit”.²⁹¹ Kosztolányi Dezsőre olyan nagy hatással volt nagy-nagybátyja viselkedése, hogy külön portréban örökítette meg alakját. Egyik találkozásukat így ugyanitt írja le: „Például kinyújtotta karját, ráfektette sétatálcáját, egyik szemét lehúnyta és sokáig célzott rám. Ezt mondta: »puk« vagy: »pamm«. És elsietett, mintha mi se történt volna.”²⁹² Illatfecskeendővel fölszerelve járta az utcákat, s a húsvéti ünnepeken kívül is lövöldözte az általa „amazonoknak” nevezett nőket. Volt, hogy ismerkedésre is használta ezt a trükköt, s a vonatfülkékben is kipróbálta sajátos udvarlási módszerét. *A rokonok* című vers soraiban az ő alakjára ismerhetünk:

„Ez tréfás úr és macskabajsza szúrdos
és tarka, mint egy rút törökbazár.

Csupa illatszer, csat és gyűrű, szurtos,
fülén virzsínia és szalmaszál.

Vadászkalapján tollak, össze-vissza,
az élceit ki sem veszi zokon.

Vén nőcsábító, kártyás és borissza.

Én is nevetem: a *bolond rokon*.”²⁹³

Olyannyira bolondos volt, hogy felesége²⁹⁴ halálakor – aki minden kilengését megbocsátotta, és sokat tűrt mellette – álarcosbálba akart menni. Föl is öltözött a megfelelő maskarába, azonban a részvéltátogató rokonok lebeszéltek tervéről.²⁹⁵ Kosztolányi vele való utolsó találkozását szintén abból a portréból ismerjük, amelyet emlékének szentelt: „Hetvenhatéves korában láttam utoljára. [...] Részegen bóbiskolt, nyilván többnapos korhelykedés után. Fején panama-kalap volt, sárga szalaggal. Anyám megszólította: »Hát te hol jártál, Babilász bácsi?« Ránk se pillantott, úgy válaszolt: »Ott, ahol a madár se jár.« Azt tanácsoltuk, hogy menjen haza és fekdüdjék le, de ő megvetőleg csak ennyit mondott: »Nem ismerlek titeket. Semmi közöm hozzátok.« Aztán elfordult és a levegőbe bámult.”²⁹⁶

Hofbauer Auréliának még két katona testvére is volt, akikről csak fia, az ügyvéd Brenner József emlékirataiban esik szó, illetve Kosztolányi Dezső keresztlevelén²⁹⁷ is találkozhatunk egyikőjük nevével. „Két testvére anyámnak katona volt. Az egyiknek Bénusnak adósságai miatt le kellett köszönni hadnagyi rangjáról. Hazakerült Szabadkára s itt kapitánysági írnok lett, 1865 vagy 66-ban meg is nősült, de iszákossága miatt elzüllött, s eltűnt innen. Meg is halt fiatalon. A másik katona István volt. Ez tábornokságig vitte. Nem volt rossz ember. Engem szeretett. Sok jóban részesültem házánál, mikor Budapesten az egyetemen voltam. Felesége is jó volt hozzám egy ideig. Később elhidegült s ma már nem igen érintkezünk. Férje mintegy altábornagy halt meg öreg korban pár év előtt. 1918. körül.”²⁹⁸ Az említett „Bénus” Hofbauer Benjamán volt, aki 1839. március 3-án született, azonban ennél többet nem tudunk kideríteni róla. Kosztolányi István²⁹⁹ és felesége, Oravec Izabella voltak Dezső keresztszülei, s István még az első világháború idején is segítette – a katonaság alóli felmentés kérelmezésekor.

Hofbauer Aurélia ügyvéd fia, ifjabb (és egyben idősebb)³⁰⁰ Brenner József 1860. március 27-én – „a nagyhetet megelőző keddi napon”³⁰¹ – született Szabadkán.

Gyakran emlegette, hogy éppen egy nappal azt követően, hogy Madách befejezte *Az ember tragédiáját*.³⁰² Abban a házban látta meg a napvilágot, ahol apja gyógyszerháza is működött: „Az a szoba, amelyben a világra jöttem, földszintes utcai volt, a patikából nyílt közvetlenül abban a házban, mely ma is úgy áll, mint akkor, a mostani Jelasics, azelőtt Deák utcában a város 6. körében, de virágosbottá lett a szülőszobámból.”³⁰³ Egyelőre még kéziratban lévő memoárjaiból azt is megtudjuk, hogy anyja „mindenáron azt akarta, hogy Józsefekre kereszteljék, ahogyan a férjét és az apósát hívták, de a család, különösen pedig annak női tagjai elleneztek, babonából, mivel másfél évvel előbb a bátyja, akit ugyanúgy neveztek, négy hónapos korában agyvelőgyulladásban elhunyt.”³⁰⁴ Ahogyan maga Brenner fölidézi az esetet: „Nem bánom», mondta anyám. »Ha meghal, akkor a harmadik is Józsi lesz.« Anyám akarata győzött, mert ő kemény asszony volt, nemcsak testileg erős, de lelkiileg is.”³⁰⁵ A Szent Teréz templomban keresztelték meg, születése napján. A keresztelésben fölvevett neve „Josephus Ignatius” lett.³⁰⁶

Brenner József fiatal éveiről az *Emlékiratok. Emlékeim* című kézirategyüttesből tudunk.³⁰⁷ Egyik kisgyerekkori élményére például így gondolt vissza: „Az édes apám, hogy a gyávaságomat, mert annak tartotta, kiölje belőlem egy nagyszombatton elvitt magával a föltámadás ünnepére a templom elé. Mindig szerettem apámmal menni s most is vígan lépkedtem mellette, fogva kis kezemmel az ő mutató ujját. Elértünk az utca sarokra, amely a templomtérrel van. Ott állodogáltunk. Egyszerre csak eldördül a mozsár; én megrettenek; utána még egy dördülés. Szörnyűséges bömbölést vittem véghez. Hiába bíztatott apám, hogy ne féljek, én csak üvöltöttem. Haza is vezetett mindjárt. Ekkor aligha voltam több 2-3 évesnél.”³⁰⁸ Az emlékiratokból megtudhatjuk azt is, hogy már óvodában is olvasott, hatévesen egyből a második elemibe írták be, s „Huberth bácsi” nevű házitanítója oktatta németül is az írásra–olvasásra.

A család szorgalmazta, hogy a fiatal Brennerből orvos legyen. Diákkorában asszisztált is egy szabadkai orvosnak, Kiss György szemésznek és sebésznek. Idővel azonban az ügyvédi pályát választotta, mivel azoknak jobban ment a soruk Szabadkán. Tanulmányairól és szakmai indulásáról szintén maradtak fenn dokumentumok, melyeket a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában őriznek. 1877. június 11-én érettségizett a Szabadkai Főgimnáziumban, s az 1877/78-as tanévtől az 1880/81-es tanévig a Budapesti Királyi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán végezte tanulmányait. Hallgatott többek között európai jogtörténetet, római magánjogot, bölcsészeti erkölcsöt, statisztikát, egyházjogot és politikát, közgazgatási jogot és pénzügyi törvényismét, vasúti jogot és házassági jogot, valamint a „római alkotmány és jogkútfők”, illetve az „egyedáruságok és illetékek”, az „európai kultúrviszony” és a „kötelmi jog tervezete” című szemináriumokat is látogatta.³⁰⁹ Fönmaradt egy szigorlati bizonyítványa, amelyből kiderül, hogy római jogból, jogbölcsészettől és nemzetközi jogból 1881. október 25-én, „és az egyházjogból isméltőleg 1881-ik év decemb[er] hó 7-ik napján letette [a vizsgát], és ezekből oly készütséget tanúsított, hogy a 2-ik szigorlatra bocsátandónak találtott”.³¹⁰ Államvizsgájának minősítését 1880. szeptember 11-én szerezte meg. Bíráló bizottságának elnöke Ságghy Gyula, tagok pedig Cherny József, Kantz Gyula, Csillag Gyula és Lechner Ágoston doktorok voltak.³¹¹ Miután 1884. június 7-én jog-

tudorrá is fölvették, kérvényben folyamodott a szabadkai ügyvédi kamarához, hogy jegyezzék be ebbéli minőségében. A titkár válaszából kiderül, hogy kérvényének helyt adtak, s még folyó hó 26-án fölvették az ügyvédjelöltek közé.³¹² Szabadkai ügyvédjelölti működésével kapcsolatban fönmaradtak bizonyítványok, melyeket azokban az ügyvédi irodákban állítottak ki, ahol Brenner József gyakor-nokoskodott. 1881. december 10-től 1884 júliusáig Szarvati Ede ügyvéd kö-telékében szolgált.³¹³ Ezt követően, még az év decemberéig Gyelmis Gerőnél volt,³¹⁴ majd december 3-tól 1885. május 21-ig Reisner Lajos köz- és váltóügyvéd joggyakornoka lett. Reisner szorgalmas, önzetlen és becsületes fiatalembert ismert meg Brennerben, s a következőként nyilatkozott róla ajánlásában: „a felekkel való érintkezésben kifogástalan modora [...] őt mindenkinek tiszta lelkiismerettel a leg-melegebben ajánlom”.³¹⁵ Ügyvédi vizsgájának kérvényéhez³¹⁶ csatolta Szarvati, Gyelmis és Reisner ajánlóleveleit is.

Arról, hogy mennyire volt sikeres ügyvéd, szintén emlékirataiban esik szó. Ahogyan megélhetési nehézségeiről, majd a későbbi ügyészi állás jövedelmezé-séről ír: „Az ügyvédség gyenge megélhetést adott nekem. Nem nagyon tolongtak hozzám az emberek. Persze mert nem tartottam fogd-megeket. Nem volt ismer-ségem a nép között. Lassan jöttek a kliensek, nem éltem a reklámozás útján. Ép-pen csak hogy szerényen meg tudtam élni, de adósságot is kellett csinálnom. [...] Tizenhét évi ügyvédkedés után – szerencsémre – az akkor uralomra került városi ellenzéki párt illetve a polgármester fölszólítására városi ügyészi állást vállaltam [...] Az ügyvédi mesterségem nekem nem sok haszonnal járt, vagyont nem sze-reztettem vele, pedig – magamnak megvállhatom – értettem hozzá, tisztességesen képzett jogásznak tartom magam, talán mások is, (hiszen az ügyvédi kamarának sokáig az elnöke és végéig 5 éven át tényleges elnöke is voltam) pedig nem ke-restem ezt az állást s nem jártam utána.”³¹⁷

Brenner József neve nem utolsó sorban az 1888-ban alapított Szabadkai Dal-egyesület révén vált ismertté a városban, hiszen ő volt az egyik fő kezdeményező és vezető. Az alapító tagok között volt sógora, Kosztolányi Árpád is.³¹⁸ A zene szeretetéről és az egyesületről szintén vall visszaemlékezéseiben: „Nem tudom, hogy hány éves lehettem talán 12 éves, amikor el kezdtem tanulni fuvolázni. Apám szerette a fuvolát s általában a zenét, de ő maga nem tudott semmiféle hangszert, gyermekét azonban valamennyit taníttata muzsikálni. Testvérném lánykorában elég szépen zongorázott mint kis lány, de később abbahagyta, többi testvéreim is. Csak én maradtam hű hozzá, úgy hogy ma, aggkoromban is rende-sen naponta zongorázok. [...] A zene és ének szeretete később arra vitt, hogy megalakítsam a »Szabadkai Dalegyesületet«, melyet sokáig én tanítottam és vezet-tem. [...] Nem hagynom említés nélkül azt sem, hogy Lányi Ernővel megalakítottuk a »Filharmóniai társulatot«, melynek egyik alelnöke és I. fuvolása voltam sokáig. Ezt a társulatot is halálra ítélte az első világháború 1918-ban.”³¹⁹

Brenner első felesége Decsy Etelka volt, aki 1861-ben született, és 1886. június 15-én ment férjhez az ügyvédhez. Bátyja, Decsy Dezső – szintén patikus, s József testvérét, Brenner Lujzát vette el –, esküvőjén ismerkedtek össze. „Amikor Etelka elvégezte a szabadkai tanítóképezdét, a fiú pedig a budapesti jogi egyetemet [...] ötévi hosszú várakozás és tervezgetés után végre egybekeltek. A fiatalasszony

azonban hamarosan erős szívdobogásra kezdett el panaszkodni” – írja Dér Zoltán életrajzi tanulmányában.³²⁰ Tőle tudjuk azt is, hogy Wilhelm Adolf volt a család orvosa, aki megállapította: Etelkának szívbillentyű-zavara van. Akkoriban még nem állt olyan szinten az orvostudomány, hogy ezt a rendellenességet gyógyíthatták volna, így a fiatal feleség fokozatosan veszített életenergiáiból. Gyermekait csak 8 hónapig tudta kihordani, s kettőt szoptathatott a négy közül. Utolsó hónapjaiban már ágyban fekvő beteg volt, azonban még egy fiumei dalversenyre elutazott – tagja volt a dalegyesület vegyeskarának –, s Velencébe is ellátogattak a férjével. 1895. február 6-án, mindössze 33 évesen hunyt el, árván hagyva a lányát és két fiát: Etelkát, Józsefet (a később Csáth Géza néven ismertté vált orvos-író) és Dezsőt (aki Jász Dezső néven publikált felnőttkorában). Volt másik lánya is, Aranka, aki azonban csak 11 hónapot ért meg, bélhurut vitte el.³²¹ A megözvegyült Brenner másfél esztendő múltán „ismét megnősült, hogy három gyermekének nevelőanyjuk legyen. Budanovits Antal iskolaigazgató és Sturcz Jusztina tanítónő húszéves lányát, a szép, művelt és szerény Ilonát vette el, akinek ugyancsak nyolc testvére volt, köztük az 1976-ban, 92 éves korában elhunyt Mária, az Operaház örökös tagja, aki 1914-től 1946-ig az ország első dalszínházában nagy drámai mezzoszoprán szerepeket énekelt. Az új házasságból újabb két gyermek született: Ilonka és László. Az előbbi azonban agyhártyagyulladásban korán meghalt, az utóbbi viszont magas kort ért meg. Az anya, aki – mielőtt férjhez ment – előbb elemi, később polgári iskolában tanított, ugyancsak fiatalon: 53 éves korában, 33 évi boldog házasság után elhunyt. Jó mostohának és jó feleségnek bizonyult. Tisztelte Decsy Etelkát, akit már lánykorában jól ismert, mert együtt énekeltek a dalárdában.”³²²

A család Brenner József első házasságának köszönhetően a Decsy-ággal gyarapodott. Kosztolányi Dezső gyerekkori éveire rányomta bélyegét ez a színes rokonság. Csáth Gézával (ifj. Brenner József) és Jász Dezsővel (Brenner Dezső) szellemi partnerek is voltak, a lány unokatestvérek pedig az első szerelmei lettek: „A szegény gimnáziumi tanár fia a divatosan öltözködő, délceg Decsy-fiúk viselt ruháiban jár; első ábrándképei a Brenner–Decsy-lányok. Brenner Etelka: az első kamasz-szerelem, Decsy Mimike: az első barátinő, aki sok-sok hosszú, téli délutánon ül az ideges kisfiú ágya mellett, játszik vele, felolvas neki türelmesen.”³²³

„de él egy nő”

„de él egy nő,
kitől baj, átok
nem szállt reám, akit szerettem,
aki szeret most is szüntelen:
érette mindnek megbocsájtok
s a vétkezőt is áldanám;

e nő: anyám” – írja Kosztolányi Dezső *Epigramma* című versében.³²⁴ Brenner Eulália 1866. február 12-én látta meg a napvilágot, Szabadkán. Még aznap meg is keresztelték, a Szent Teréz templomban, ahol később majd gyermekeit is megkeresztelik. Az egyházi anyakönyv alapján az „Eulália, Gizella, Elisabeth” neveket kapta, keresztszülei pedig Majoros Klára („Clara Majoros”) és Szép György („Georgii Szép”) voltak.³²⁵ Lehoczy Imre keresztelte meg, aki 1822-ben született

Ószivácon, és 1875-ben halt meg Bátyán. A bezdáni plébánia jelentése szerint 1849-ben honvédnek állt, majd folytatta papi hivatását.³²⁶ A család által választott név nem volt hagyomány nélküli, hiszen az édesanyát, Hofbauer Auréliát „Aranka – Eulália – Amália”-ra keresztelték. Születésére és csecsemőkori számárhurutjára így emlékezik vissza testvére, Brenner József ügyvéd: „Hat éves voltam, amikor Láli húgom született. Egy reggel fölébredés után azzal fogadtak, hogy hozott az Ellinger-néni (a bábaasszony) egy kis lányt. Ez nekem nem tetszett, nem tetszémnek azzal adtam kifejezést, hogy kijelentettem, hogy »nem szeretem se a tatát se a mamát.« Később persze megszerettük húgocskánkat, aki hat hetes korában velünk együtt számárhurutba esett; mi nagyobbak bár erősen szenvedtünk, még is könnyebben viseltük a bajt, de Lálíka nagyon beteg volt, többször elalélt, sőt egyszer halottnak is hittük már; szomorú volt mindenki, arra is emlékszem, hogy nem ebédeltünk. Egyszerre csak elkezdett sírni; volt öröm; meg is gyógyult.”³²⁷

Az „Eulália” név görög eredetű, s „szépen, ékesen beszélő” a jelentése. Kosztolányiné a könyvében úgy jellemzi későbbi anyósát, mint akinek nemcsak beszéde, hanem egész lénye is „szépen csevegő” volt, „mint a csobogó, hömpölygő, messze útról jövő folyó, amelyet nem akaszt meg semmi útjában”, s „multak árját hordozza magával”.³²⁸ A leírásból megtudjuk azt is, hogy gyermeki, s inkább befogadó természetű, tiszta nő volt, aki nem kívánta erőszakosan irányítani saját sorsát, illetve a környezetében élők életét. „Déliszi szigetek nőies asszonyaira emlékeztet, akik számára az is említésre méltó esemény, ha egy levél leesik a fáról, vagy egy madár felrebben az ágra.”³²⁹ Világéletében társas lény volt, sosem maradt egyedül. A beszélgetést részesítette előnyben, a kártyázás vagy a hadakozás helyett. Fia, Kosztolányi Dezső róla írt portréjából az is kiderül, hogy eléggé öntudatos volt, ám időnként változtatta nézeteit: „Mindig változtatja nézetét, a helyzet szerint. Tündéri, udvarias és kedves mindenkivel, én ebben a tekintetben hozzá hasonlítok. Érzi minden dolog viszonylagos voltát. Német, okos, európai. Emlékezete is olyan, mint az enyém. Kedves, zavart, amellet lelkes, vonzó, együtt érző. [...] Tőle örököltém az ellenállásomat az életben. [...] Szereti önmagát, és önző. Tehát dölyfös, gőgös, mint én. Lenézi az embereket. Sokat csalódott, mint én.”³³⁰ Szintén Kosztolányi írja, hogy egyúttal vidám természet is volt Eulália. Könnyen sírva fakadt ugyan, ám könnyen meg is vigasztalódott. A régi dolgaihoz azonban ragaszkodott. Mélyen vallásos volt, de a szertartásokat inkább színjátéknak látta. Jó háziasszony is lehetett, remekül főzhetett, hiszen Kosztolányi egy levelében így ír neki, már Budapestről: „Drága Anyikánk jó főztjére számítunk mindnyájan, főképp Ádámka, ki sokszor szeretettel emlegeti az otthoni jó ételeket”³³¹

Ahogy a családi levelekből és Kosztolányi naplóiból kiderül, Brenner Eulália nem volt mindig egészséges. Sokat fáj a gyomra³³² és sokszor volt migrénje is. „Valami házilag készült cseppeket szed s gyomrára meleg cserepet rak.”³³³ 1918 júliusában pedig nőgyógyászati panaszai is adódtak. Ahogyan fia írja feleségének: „még ezen a héten, valószínűleg csütörtökön Pestre kell mennem, Anyikát visszük fel egy nőorvoshoz, újra vérzései vannak,³³⁴ s meg kell vizsgáltatni”.³³⁵ Pár évvel később fülproblémát említ Kosztolányi, apjához címzett levelében: „Ma kaptuk meg levelét, melyben megérkezéséről ad hírt, és arról, hogy édesanyám még mindig gyöngékedik. Sürgős választ kérek, vajon mit mondott a fülörvos.”³³⁶ A harmincas

években azonban a szemével lesz a legtöbb gondja, akárcsak édesanyjának, Hofbauer Auréliának. Ő azonban nem vakul meg, fia pedig mindvégig mellette áll, s Budapesten keres neki orvosokat. „Édesanyám csütörtökön, 14-én du. fél négykor érkezik a Keletin. Szemét jön megnézetni, s Imre tanárhoz viszem. Esetleg műtétről is lehet szó. Nagyon boldog volnék, ha meglátogatná akár itt minálunk, akár később a szemklinikán” – olvasható egy 1932. január 12-én kelt levélben.³³⁷ Az ez idő tájt keletkezett gyorsírási napló – Kosztolányi tollából – szintén említi édesanyja szembaját: „Anyám fél a megvakulástól. Levagdossa kis karácsonyfája maga készítette cukrait, melyek összeolvadtak a papírral, ehetetlenek. Narancsot küld, fügét, aszalt szilvát. *Szent*. Fél az éhenhalástól.”³³⁸ Egy ludasi emlék föllevenítésekor is szerepet kap a nyomasztó betegség és a megvakulástól való félelem: „1931 karácsonyán, amint Ludasra megyünk Anyikával, megállunk a befagyott Palicsi tó előtt. A kocsi vár. Nézünk. Mnt az északsarki vidék. Már tudom, hogy anyám szemét operálni kell. Szívem fáj. Azt hiszem, hogy meg fog vakulni. Karjába kapaszkodom és vezetem. Végtelenül szeretem.”³³⁹

Kosztolányi Dezső édesanyja iránt érzett szeretetét a törődésén túl az is bizonyítja, hogy több verset is írt hozzá.³⁴⁰ Szép asszonynak tartotta, s még időskorában is védelmezte szépségét:

„Megsértették az én édesanyámat,
azt mondták róla, hogy már öregasszony,
ránkos a homloka, napja múltóban
s ily korba bizony látása homályos”.³⁴¹

Am Eulália is imádta gyerekeit: Didust, Árpikát és Mariskát. „Költő fia sokáig őt érzi egyedüli vigasztalásnak, az élet egyedüli értelmének. Csak később, sokkal később nehezményezi makacsságát, gyermekségét. Azt sem nyíltan.”³⁴² Talán az volt Brenner Eulália életének legnagyobb tragédiája, hogy túlélte a fiát. Rendszeresen látogatta az Új Szent János kórházban a nagybeteget – mikor az már a rák utolsó stádiumában szenvedett –, 1936 augusztusa és novembere között.³⁴³ Akkor már hetven esztendő volt, s csak tizenkét évvel később, azaz 1948. június 20-án hunyt el.

Elsőszülött fiának világra hozásakor azonban még mindössze tizenkilenc esztendő, „vékonyka” lány volt Brenner Eulália. Előtte egy évvel, 1884. július 5-én ment férjhez Kosztolányi Árpádhoz. Családi legenda szól arról, miként is esett meg a szülés. Egy aranyóra volt a ludas, ahogyan azt Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona elmeséli, férjéről szóló életrajzi könyvében: „Úgy történt, hogy még vagy két hét múlva várta az örömet, de amikor öltözködni kezdett, valahová letette az aranyóráját. Az óra pedig eltűnt. Ellopta valaki. A fiatalasszonyt nagyon bántotta a veszteség. Duplafedelű, kulcsra járó aranyóra volt, a kis lánc végében szűzmáriás érem fitygett, tömör aranyból. Keservesen siratta a férjétől kapott kedves ajándékot s a nagy izgalomban, sírásban hamarosan meglett a gyermek. Szállóigévé vált Szabadkán a gyermeket váró, szüléstől rettegő fiatal anyák között: »Bárcsak nekem is ellopnák már az aranyórámat, mint Brenner Lálának.»”³⁴⁴

Kosztolányi Dezső 1885. március 29-én, húsvét előtt egy héttel – virágvasárnapkor –, déltájban született meg.

JEGYZETEK

252. Kosztolányiné, 1938, i. m., 11. A feleség könyvéből tudjuk, hogy Kosztolányi felcsillanó szemmel jegyezte meg Frankfurttal kapcsolatban, hogy „Goethe városából” jött a család anyai ága. Lásd: i. m., 12. Kosztolányi ezenkívül a frankfurti eredetről szól azokban a jegyzeteiben is, melyeket az Ady-vitát követően vetett papírra: „anyai nagyatyám Frankfurttól vándorolt be a magyar Alföldre s bár zsinóros atillában járt, még törve beszélte azt a nyelvet, melyen az unokája ír” – Kosztolányi Dezső: Diktatúra és irodalom. Válasz, vallomás, in – -: *Kortársak 1*, s. a. r. Illyés Gyula, Budapest: Nyugat, [1940], 292.

253. Id. dr. Brenner, 1943, i. m. Lásd még ezzel kapcsolatban: Dér Zoltán: Adalékok Csáth Géza életrajzához, *Üzenet*, XVII. évf. 1–3. sz., 1987. jan. – márc., 193. Utóbbi tanulmány jelentős részben támaszkodik az emlékiratokra. A Brenner-család földolgozásánál elsősorban a kéziratot, valamint Dér összefoglalását használtam.

254. Az adatot a Dér Zoltán által összeállított családfa, valamint id. dr. Brenner József emlékiratai – melyen alapul a családfa-összeírás – után közlöm. Lásd: Dér, 1987, i. m., 195., és: Id. dr. Brenner, 1943, i. m. Ezek alapján tudhatjuk, hogy Elisabeth szülei Vornwald Gáspár és Krämmer Franciska voltak. Kosztolányi Dezső ükapja, Elisabeth apja, Majna-Frankfurtban született, és Temesváron halt meg, 1819. július 16. után. Dér közlése szerint „temesvári gremialis (kebelbeli) polgár volt”. Ezt igazolandó egy dokumentumból is idéz: „Eugen Marković gyűjteményében fönmaradt az a latin nyelvű irat, amely ezt bizonyítja: »Mi, Temesvár szabad királyi város bírója, konzulja, kapitánya és más szenátorai ezennel értesítjük mindazokat, akiket illet, hogy a nagyra becsült Furmwaldot, e város lakosát, szabályszerűen beterjesztett kérelmére, e szabad királyi város kebelbeli polgárává fogadtuk, ennél fogva részesül minden polgári kiváltságban, szabadságjogban és könnyítésben. Ezért szükségesnek tartottunk kiadni neki bizonylatot az így szerzett polgári jogról, hogy bizonyítékként szolgáljon számára. Magisztrátusunk 1810. március 21-én Temesvárott megtartott ülésén. Fölvasta és kiadta a fennebb említett város esküdt írnoka, Andr. Nikolich.” (I. m., 193–194.)

A dokumentum latin eredetije – mely Eugen Marković (1908–1984) szabadkai műgyűjtőnél volt Dér Zoltán kutatómunkája idején – is olvasható a cikk végén: „NOS N. N. IUDEX CONSUL, CAPITANEUS CAETERIQUE Liberae & Regiae Civitatis Temesvariensis Senatores Memoriae commendamus tenore prae sentium significantes, quibus expedit, univrsis; quod, siquidem Circumspectus Furmwald gremialis Inhabitor erga factam praeve Condecentem requisitionem pro vero, ac indubitato Liberae, Regiaeque Civitatis istius Cive per Nos assumptus, cunctorum item beneficiorum, libertatum, ac immunitatum Civiliium particeps effectus fuisset.

Hinc Eidem super taliter adepto jure Concivilitatis hasce Nostras pro nesessaria legitimatione deservituras, extradandas, & concedendas esse duximus Litteras Testimoniales. Datum e Sessione Nostra Magistratuale die 21-a Mensis Martii Anno 1810 Temesvarini celebrata.

PECSÉT: SIGILLUM LIBER ET REGIAE CIVITATIS TEMESVARIENSIS

Lectum & extradatum per jurisfáto Cittis

Actuarium And. Nikolich”. A latin szöveg átíratát és a fordítást ellenőrizte Takács László.

Az ükanyánál csak a halálának a hozzávetőleges időpontját tudjuk megadni: 1821. április 25 után. A szülésben elhunyt dédanya, Vornwald Elisabeth nevét Dér „Formwald” névváltozattal is hozta, a Brenner-emlékirat pedig „Formwald”-ként említi. Jelen dolgozatban Kosztolányi Dezsőné verzióját – „Vornwald” – követtük, mivel az eredeti németes írásmódot adja vissza. Lásd a 256-os jegyzetet is.

255. „A 19. század elején jött be Magyarországra mint tímár vándorló legény, talán »aus der Pfalz« eljutott Temesvárra, s ott ragadt.” – Id. dr. Brenner, 1943, i. m.

256. Kosztolányiné, 1938, i. m., 12.

257. Dér, 1987, i. m., 194.

258. „Még egy fia volt ennek a dédapámnak: Ignác, aki malenicfalvi plébános volt Temesvárhoz közel. Török nevű csanádi püspöktől való kinevezései okmánya nálam van. Ez a pap bácsi nevelte apámat, mert anyja korán meghalt. [...] A Formwald Ignác pap bácsi a nagy kolerában (1831) halt meg.” – Id. dr. Brenner, 1943, i. m.

259. Kosztolányi Dezső: Mostoha és egyéb kiadatlan művek, jegyz. Dér Zoltán, Szabadka: Forum, 1965.

260. Kőváry Zoltán: Morfium, matricidium és pszichoanalízis. Témák és variációk Csáth Géza és Kosztolányi Dezső életében és műveiben, in Csányi Erzsébet (szerk.): *Csáth-járó át-járó. Csáth Géza,*

az irodalmi és pszichológiai diskurzusok metszéspontja, Újvidék: Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2009, 60.

Csáth tragédiája azonban összetettebb jelenség annál, hogysen egyedül a korai anya–gyerek sérülésekre vezethessük vissza. Az ő történetére a későbbi fejezetek során még részletesebben is visszatértek az életrajzban.

261. A történetet leírja Kosztolányi Dezsőné is életrajzi könyvében. Lásd: Kosztolányiné, 1938, i. m., 12.

262. „Na de Pepi, ne csináljon jelenetet [...] velünk kell jönnie”. Takács László fordítása.

263. „Patikus család hű fia,

könyved se volt több

csak egy latin, ó *Pharmacopoea*”. Idézi: Kőváry, 2009, i. m., 59. Lásd még a 268-as jegyzetet is.

264. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.

265. Kosztolányiné, 1938, i. m., 8.

266. Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső. A költő feleségének emlékirata, *Képes Vasárnap*, II. évf. 13. sz., 1938. márc. 27., 6.

267. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.

268. A vers elsőként a *Világ* című napilapban jelent meg (Anyai nagyapám arcképe, *Világ*, VI. évf. 142. sz., 1915. máj. 23., 15.), majd *A Hétk*ben látott napvilágot (Anyai nagyapám arcképe, *A Hétk*, XXVII. évf. 17. sz., 1916. ápr. 23., 216.). Ezt követően *A Társaság* című lapban is közölték: Régi arckép, *A Társaság*, V. évf. 24. sz., 1918. jún. 16., 377. Később pedig az *Új Idők* hasábjain is megjelent, *Nagyapám...* címmel: Nagyapám..., *Új Idők*, XXIX. évf. 16. sz., 1923. ápr. 15., 271. Az adatok forrása: Arany Zsuzsanna (szerk.): Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 1–3, Budapest: Ráció, 2008–2010., illetve: Hittel Dénes folyóirat szerinti Kosztolányi-bibliográfiája [szerkesztett változat, az MTA Könyvtára Kézirattárában őrzött Ms 4645/6–11. és Ms 4646/6–8. jelzetű dokumentumok alapján], szerk. Végh Dániel, www.kosztolanyioldal.hu (források/kéziratos bibliográfiák). A költemény szövege a következő:

„Szemem gyakorta visszanéz,
és úgy idézlek,
anyámnak atyja, régi gyógyszerész.

Patikus család hű fia,
könyved se volt több
csak egy latin, ó *Pharmacopoea*.

Arcodon mély magány jegye.
Te félreültél,
hogy mulatott cigánnyal a megye.

Bolyongtál a magyar mezőn,
lankadt zarándok,
fájó göröngyre estél könnyezőn.

Azt mondják régi emberek,
tej, szódavíz volt
italod hangos asztalok megett.

Hányszor látlak, ifjú fűvészt,
alélva menni
egy tájon, hol az inség füttyürész.

Ruhádon nincs egy árva folt,
oly szűzi-rendes,
de körmöd a sok jótól sárga volt.

Szívedbe méreg és virág,
bot a kezzedben,
a válladon egy ócska hátizsák.

Ánizs, kamilla, jószagú
gyökér volt benne
és benne volt, már benne volt a bú.”

269. A kötetek adatai, a megjelenés időrendjében: Kenyér és bor. Új versek, Békéscsaba: Tevan, 1920, 17–18; A szegény kisgyermek panasza. Versek [6. kiadás], Budapest: Genius, 1923, 52–53; Kosztolányi Dezső Összegyűjtött költeményei. 1907–1935, Budapest: Révai, 1935, 65–66. Az adatok forrása: www.kosztolanyioldal.hu (műhely/kötetlista)

270. A születési, házassági és halálozási adatok forrása: Dér, 1987, i. m., 195.

271. Dér Zoltán családfája alapján tudjuk, hogy Ignác 1804. július 1-jén született, 1834. október 13-án házasodott és 1870. január 29-én hunyt el. Kosztolányi dédapja ebben az összeállításban Gottfried Ignác néven szerepel. – Dér, 1987, i. m., 195.

272. 1814. szept. 26-án nősült és 1826. aug. 19-én halt meg. – Dér, 1987, i. m., 195.
273. Dér, 1987, i. m., 194.
274. Lásd még: Sárközi, 2013, i. m.
275. Sárközi, 2013, i. m.
276. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
277. Dér, 1987, i. m., 194. A családfa alapján tudjuk, hogy Alojzia 1861-ben halt meg. – I. m., 195.
Dér a Brenner ügyvéd tollából származó emlékiratokban olvasható történetet foglalja össze cikkében. Lásd: Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
278. A szülőknek – Ignácnak és Magdolnának – „Aurélia után még hét fiuk született. Közülök három gyógyszerészek voltak: Adolf (egyik fia Marosvásárhely polgármestere lett), Vilmos és Simon, aki Boszniában élt, de már legénykorában megőrült, tinktúrát és spirituszt ivott és meghalt. Ketten a katonatiszti pályát választották. Benjáminnak azonban adósságai miatt le kellett köszönnie hadnagyi rangjáról, elzüllött és fiatalon elhunyt. István azonban altábornagyként ment nyugdíjba és megérte az öregkort. Ferdinánd kivándorolt Amerikába. A legkisebbik gyerek, Miklós orvos lett.” – Dér, 1987, i. m., 199.
279. Dér, 1987, i. m., 193. Gyermekei voltak: Lujza (1856–1943), József (1858–1858), József (1860–1945), Dezső (1862–1882), Jenő, Eulália (1866–1948).
280. Kosztolányi Dezső: Rövidlátó, kövér öreganyám, in Kosztolányi, [1933], i. m., 170.
281. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
282. Kosztolányi Dezső: Rövidlátó, kövér öreganyám, in Kosztolányi, [1933], i. m., 170.
283. „– Jaj, de finom ez a dinnye – lelkengett Grósz, amikor a tikkasztó bácskai délutánon egy-egy jégbehűtött, magatermelte görög- vagy sárgadinnyét felvágta a kerti ozsonnánál. – Az ember a szájába veszi és mintha már benn se volna – jellemezte a maga külön művészi módszerével a dinnye finomságát. Kosztolányi-nagymama szemközt ült vele, szó nélkül, kecsesen szájába vett egy darabkát az égis magasztalt dinnyéből, aztán hirtelen tányérjára visszaköppe, nyomatékos tárgyilagossággal csak ennyit mondott: – Tök. Egy-egy ilyen jelenet hetekre feldúlta a családi békét.” – Kosztolányiné, 1938, i. m., 34.
284. Kosztolányi Dezső: Rövidlátó, kövér öreganyám, in Kosztolányi, 1933a, i. m., 171.
285. Kosztolányi Dezső: Rövidlátó, kövér öreganyám, in Kosztolányi, 1933a, i. m., 172–173.
286. Kosztolányi Dezső: Rövidlátó, kövér öreganyám, in Kosztolányi, 1933a, i. m., 174.
287. Id. Kosztolányi Árpádné levele Kosztolányi Dezsőnek, [1915. nov.], in Dér (szerk.), 1988, i. m., 37.
288. Kosztolányiné, 1938, i. m., 16.
289. Kosztolányiné, 1938, i. m., 34.
290. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
291. Lányi Viktor: „Szülőföldemnek bús határa!...” Képek, emlékek, alakok Kosztolányi Dezső szülővárosából, *Pesti Hírlap*, LVIII. évf. 256. sz., 1936. nov. 8., 9.
292. Kosztolányi Dezső: Bohó nagybátyám, in Kosztolányi, 1933a, i. m., 181.
293. Kosztolányi Dezső: A rokonok, in *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött költeményei*. 1907–1935, Budapest: Révai, 1935, 52–54.
294. „Vilmos bácsi felesége Cili néni volt, aki igen szeretett minket mi is őt. Halványképű sovány asszonyka volt, szelíd modorú.” – Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
295. Nem zárjuk ki, hogy alakja hatott Kosztolányira az *Édes Anna* című regény Patikárius Jancsijának megformálásakor. „A Patikárius név régi családi emlékeket idézett” – olvasható a kritikai kiadásnak, *A regényalakokról* című kísérőtanulmányában. – Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. Kritikai kiadás, szerk. Veres András, Pozsony: Kalligram, 2010, 653.
- A kiadás jegyzete föltehetően a Brenner-famíliára utal, mint gyógyszerészekre, azonban Babilász alakja a (*XVII.*) *Farsang* című fejezet eseményeivel is társítható, a jelmezes jelenet (regény) és a feleség temetésének története (portré) hasonlósága okán. Ugyanakkor Kosztolányi életművében nemcsak az *Édes Annában*, hanem több helyen is megjelenik a bohóc-figura, a karneváli jelenet, és Pierrot alakja. Például: K[osztolányi]. D[ezső].: Őrültek Karneválja, *A Hét*, XIX. évf. (1. köt.) 9/938. sz., 1908. márc. 1., 138–139.; Kosztolányi Dezső: Bohóc, *Nyugat*, XI. évf. 13. sz., 1918. júl. 1., 69.; Kosztolányi Dezső: Bohóc, in –: *Alakok*, Budapest: Magyar Egyetemi Nyomda, 1929, 129–132.
296. Kosztolányi Dezső: Bohó nagybátyám, in Kosztolányi, 1933a, i. m., 184.
297. Erről bővebben lásd majd az életrajz második fejezetét.

298. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
299. Született: 1844. június 18., meghalt: Eger, 1918. nov. 30. Az adatok forrása: Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
300. Apját szintén így hívták, valamint fiát is, aki később Csáth Géza néven vált ismertté.
301. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
302. „Madách Imre pedig 1860. március 26-án, tehát egy nappal előbb fejezte be Az ember tragédiáját, én pedig elkezdtem élni az ember tragédiáját másnap. Szüleimnek harmadik gyereke vagyok.” – Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
303. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
304. Dér, 1987, i. m., 193.
305. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
306. „Kivonat a szabadkai szent Teréz [római]. kath[olikus]. plebániai egyházban kereszteltek anyakönyvéből, ezernyolcszáz hatvanadik (1860) évről. [...] 309. 1860. 27. marti. [március] Josephus Ignatius. Szülők: Josephus Brenner / Aurelia Hofbauer R. Ch. [római katolikus] Lakhelyök: M[aria-]Ther[esiapolis]. [Szabadka]” – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/10.
307. Lásd a 243-as jegyzetet.
308. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
309. „Végbizonyítvány (Absolutorium). Mi, a magyar tudomány-egyetem Rectora és a királyi magy[ar]. Tudomány-egyetem jog- és államtudományi karának Dekánja, ezennel bizonyítjuk, hogy Brenner József úr, a ki szabadkán [!], Bács megyében 1860 évben született, és a római katolika hitvallást követi, a szabadkai főgymnasium által 1877 évi június hó 11-én 1. sz. alatt kiállított érettségi bizonyítvány alapján, a budapesti jog- és államtudományi kar hallgatói közé felvétetett, s rendes hallgató minőségben az 1877/8 tanév téli szakától az 1880/81-ik tanév végeig félbeszakítás nélkül terjedő idő alatt a budapesti királyi tudomány-egyetemen a jog- és államtudományi 4 évi tanfolyamot a fennálló szabályok szerint bevégezte és azon idő alatt a következő előadásokat hallgatta [...]” – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/3.
310. Szigorlati bizonyítvány, 1881. dec. 7., PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/4.
311. „Államvizsgálati bizonyítvány. Szabadkai születésű Brenner József úr, az 1874. évi február 5-én 3055. sz[ám]. a[latt]. kelt vallás- és közoktatás[is]. ministeri rendelettel újjászervezett államtudományi vizsgálatot letévén, képesítettnek ítéltetett. Kelt Budapesten, 1880 szeptember hó 11[-én].” – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/1.
312. „Dr. Brenner József kérvénye jogtudorságának feljegyzése tárgyában. [...] Folyamodó kérelmének hely adatik s az ügyvédjelöltekről e kamarában vezetett lajstromban kérvényező nevénél ama körülmény, hogy 1884 évi június hó 7-én a budapesti egyetemen jogtudorrá avatott feljegyeztetni rendeltetik. Kelt Szabadkán az ügyvédkamaránál 1884 június 26-án.” – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/2.
313. Bizonyítvány. Szabadka, 1884. júl. 17. Szarvati Ede aláírásával. – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/5.
314. Bizonyítvány. Szabadka, 1884. dec. 3. Gyelnis Gerő aláírásával. – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/6.
315. Bizonyítvány. Szabadka, 1885. máj. 21. Reisner Lajos aláírásával. – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/8.
316. Válasz dr. Brenner József kérvényére az ügyvédi vizsga tárgyában, Szabadka, 1885. máj. 27. – PIM Kézirattára, id. Brenner József személyi dokumentumai, Gynsz. 2012/11., Gynsz. 385/9.
317. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
318. Lásd a 242-es jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt.
319. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.
320. Dér, 1987, i. m., 200.
321. Született: 1891. november 3., meghalt: 1892. október 8.
322. Dér, 1987, i. m., 201.
323. Kosztolányiné, 1938, i. m., 31.
324. Idézi: Kosztolányiné, 1938, i. m.

325. Matricula Baptisatorum Parochialis Ecclesiae, Szabadkai Történeti Levéltár, F451, könyv 24. 161/1866. A vonatkozó rész szövege: Numerus Currens: 161. Annus et Dies mensis / Nativitatis: 1866 12 Februar. Collati S[ancti]. Baptismi: [1866] 12 Februar. Baptisati nomen: Eulalia Gizella Elisabeth. Sexus: fem[ininus]. Legit[imus]/illegit[imus]: legit[imus]. Nomen Parentum, eorum Conditio et Religio: Josephus Brenner, Aurelia Hofbauer R[omanus]Cath[olicus]. Civil[is]. Locus Domicilii cum Numero Domus: M[aria].[-]Ther[esiapolis]. 3940. Nomen Patrinatorum, eorum Conditio et Religio: Clara Majoros, [olvashatatlan szó] / Georgii Szép, R[omanus]Cath[olicus]. Civil[is]. Nomen Baptizantis: Emericus Lehoczky Administrator.

Magyar fordításban: „Kereszteltek Anyakönyve Parochialis Ecclesiae. Folyószám: 161. Születés éve és napja, hónapja: 1866 12 Február. A szent keresztség fölvételének éve és napja: [1866] 12 Február. A megkeresztelt neve: Eulalia Gizella Elisabeth. Neme: nő. Törvényes/törvénytelen: törvényes. A szülők neve, állapotuk és vallásuk: Josephus Brenner, Aurelia Hofbauer római katolikus, polgár. Lakóhely házszámmal: Szabadka, 3940. A keresztszülők neve, állapota és vallása: Majoros Klára, [a latinban itt olvashatatlan szó szerepel] / Szép György római katolikus, polgár. A keresztelőpap neve: Lehoczky Imre Administrator [=plébánoshelyettes].” – A latin szöveg átírása és a fordítás Takács László munkája.

326. Az adatok forrása: a Kalocsai Főegyházmegevei Levéltár honlapja – <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/lehoczky-emericus>

327. Id. dr. Brenner, 1943, i. m.

328. Kosztolányiné, 1938, i. m., 111.

329. Kosztolányiné, 1938, i. m., 111.

330. Kosztolányi Dezső gyorsírásos naplója, 1933–34, in Kosztolányi, 1998, i. m., 856–857.

331. Kosztolányi Dezső levele id. Kosztolányi Árpádnak, Budapest, 1926. aug. 31., in Kosztolányi, 1998, i. m., 548.

332. „Szegény édesanyámnak ma este akkora gyomorgörce volt, hogy ágyban kellett maradnia.” – Kosztolányi Dezső naplója, 1900. okt. 28., in Kosztolányi, 1998, i. m., 766.

333. Kosztolányiné, 1938, i. m., 111–112.

334. Brenner Eulália 48 éves volt a levél keletkezésének idején.

335. Kosztolányi Dezső levele Kosztolányi Dezsőnének, [Szabadka], 1918. júl. 13., in Kosztolányi, 1998, i. m., 423.

336. Kosztolányi Dezső levele id. Kosztolányi Árpádnak, Budapest, 1926. máj. 18., in Kosztolányi, 1998, i. m., 540.

337. Kosztolányi Dezső levele Vidéky Richárdnének, [Budapest], 1932. jan. 12., in Kosztolányi, 1998, i. m., 642.

338. Kosztolányi Dezső gyorsírásos naplója, 1933–34, in Kosztolányi, 1998, i. m., 820.

339. Kosztolányi Dezső gyorsírásos naplója, 1933–34, in Kosztolányi, 1998, i. m., 835.

340. Például: Kosztolányi Dezső: Én nagyon sokakat szerettem, in *A bús férfi panaszai*, Budapest: Genius, 1924, 20–21.; Kosztolányi Dezső: Anya, in *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött költeményei. 1907–1935*, Budapest: Révai, 1935, 290.; Kosztolányi Dezső: Anyám. Egy régi fotográfiára, *A Hét*, XIX. évf. 33/962. sz., 1908. aug. 16., 525.; Kosztolányi Dezső: Szegény anyám csak egy dalt zongorázik, in *A szegény kisgyermek panaszai. Versek* [4. kiadás], Békéscsaba: Tevan, 1913, 31.; Kosztolányi Dezső: Anyám, *Nyugat*, XXI. évf. 6. sz., 1928. márc. 16., 418.

341. Kosztolányi Dezső: Fényes koszorú, in *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött költeményei. 1907–1935*, Budapest: Révai, 1935, 312.

342. Kosztolányiné, 1938, i. m., 113.

343. Lásd ezzel kapcsolatban: Arany (szerk.), 2010, i. m.

344. Kosztolányiné, 1938, i. m., 8.